

TOPIARIUS
STUDIA KRAJOBRAZOWE

Tom 1/2016

WYDAWCA:

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy, Zakład Architektury Krajobrazu
ul. Ćwiklińskiej 1A, 35-601 Rzeszów
serwis internetowy czasopisma: www.topiarius.ur.edu.pl
kontakt: topiarius.redakcja@ur.edu.pl

REDAKTOR NACZELNY:

dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka, prof. UR

REDAKCJA:

dr inż. arch. kraj. Agata Gajdek, dr Piotr Kołodziejczyk, dr inż. arch. Anna Sołtysik, dr inż. arch. kraj. Marta Pisarek, mgr inż. arch. kraj. Agnieszka Wójcik

RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm, prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, dr hab. inż. arch. Mykoła Bewz, dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka

RECENZENCI TOMU:

prof. dr hab. arch. Aleksander Böhm, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, prof. UR, dr hab. inż. Beata Gawryszewska, dr hab. art. rzeźb. Jerzy Grygorczuk, prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, dr hab. Krystyna Pudelska, prof. nadzw., dr hab. Barbara Szulczewska, prof. SGGW, prof. dr hab. inż. arch. Adam Szymski, prof. dr hab. Czesława Trąba, dr hab. Ewa Trzaskowska, KUL, dr hab. Piotr Urbański, prof. nadzw., prof. dr hab. inż. Kazimierz Wiech, dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. PK

KOREKTA:

Ryszard Żelazny

TŁUMACZENIA STRESZCZEŃ:

autorzy tekstów

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

Anna Sołtysik, na okładce wykorzystano rysunek Piotra Patoczki

Czasopismo TOPIARIUS. Studia Krajobrazowe to recenzowane czasopismo naukowe, którego podstawową wersją jest wersja papierowa.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Czasopismo, ani żaden jego fragment, nie może być drukowane ani reprodukowane bez pisemnej zgody wydawcy.

All rights reserved. No part of this publication may be printed or reproduced without permission in writing from the publisher.

ISSN 2449-9595 ISBN 978-83-63359-18-8

WYDAWCA WYKONAWCZY:

Wydawnictwo AMELIA Aneta Siewiorek
ul. dr J. Tkaczowa 186, 36-040 Boguchwała
tel. 17 853 40 23, tel. komórkowy 600 232 402
www.wydawnictwoamelia.pl
<http://wydawnictwoamelia.pl/sklep/>
e-mail: wydawnictwoamelia@go2.pl

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Biologiczno-Rolniczy
Zakład Architektury Krajobrazu

TOPIARIUS

STUDIA KRAJOBRAZOWE

Wydanie monograficzne

Tom 1

KRAJOBRAZ POLSKI. CUDZE CHWALICIE
Ochrona i kształtowanie rodzimego krajobrazu

Rzeszów 2016

SPIS TREŚCI

Piotr Patoczka <i>Od redakcji</i>	7

KRAJOBRAZ – ASPEKTY TEORETYCZNE

Beata J. Gawryszewska <i>Ginący krajobraz miejski. Przemiany struktury i funkcji zieleni miejskiej w XX i XXI wieku</i>	11

Anna Górka <i>Edukacja krajobrazowa dla ruralistyki</i>	25

Jerzy Potyrała, Tomasz Malczyk, Izabela Iwancewicz <i>Walidacja metody oznaczenia roli średniowiecznych fortyfikacji w aspekcie ochrony i kształtowania krajobrazu</i>	34

Krzysztof M. Rostański <i>Modelowanie heurystyczne naturalistycznych założeń zieleni</i>	54

Magdalena Wilkosz-Mamcarczyk <i>Procesy rewitalizacyjne i ich wpływ na jakość krajobrazu miejskiego</i>	64

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

Krzysztof Gawroński, Michał Uruszczak <i>Współczesne aspekty ochrony krajobrazu Górnego Śląska</i>	75

Katarzyna Kałużny, Ewa Hanus-Fajerska <i>Ogrody gospodarstw agroturystycznych szansą na zachowanie tradycyjnych ogrodów wiejskich</i>	87

Daniel Mikulski, Elżbieta Raszeja, Gabriela Klause <i>Ze studiów nad tożsamością miejsca. Problem kontynuacji formy dworu w krajobrazie wielkopolskiej wsi na obszarze ziemi średzkiej</i>	97

Paweł Nowak <i>Krajobraz kulturowy – aktywna ochrona przez wartościowanie</i>	115

Karolina Porada <i>Kopce w krajobrazie Krakowa i okolic</i>	121
Elżbieta Raszeja, Agnieszka Skóra <i>Relacje między ekspozycją a tłem krajobrazowym w muzeach na wolnym powietrzu na przykładzie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego</i>	131
Magdalena Rzeszotarska-Pałka <i>Tożsamość krajobrazu wsi Pomorza Zachodniego</i>	149
PROBLEMATYKA PLANOWANIA KRAJOBRAZU	
Agata Ćwik, Bernadetta Ortyl <i>Rozproszona zabudowa w górach – utracone krajobrazy?</i>	165
Maria Dankowska, Marek Koter, Małgorzata Saciuk, Aneta Tomczak <i>Czytelność dawnych układów ruralistycznych w planie współczesnego miasta na przykładzie Łodzi</i>	176
Wiesława Gadomska <i>Krajobrazowe konsekwencje rozwoju turystycznej bazy noclegowej w obszarze Krainy Wielkich Jezior Mazurskich</i>	193
Michał Uruszczak <i>Prognozy programu odnowy wsi jako część polityki regionalnej</i>	205
Barbara Wycichowska <i>Progresywna rewitalizacja krajobrazu miasta Łodzi</i>	216
WSPÓŁCZESNE PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZU	
Bożena Łukasik <i>Kompozycje i zróżnicowanie form roślinnych na poznańskich placach miejskich</i>	235
Maciej Żołnierczuk, Beata Fornal-Pieniak, Ewa Rykała <i>Polski krajobraz „niskiej zieleni przydrożnej”</i>	248
Ewa Anna Rykała, Maciej Żołnierczuk <i>Przekształcenia tkanki roślinnej w krajobrazie miasta na przykładach placów rynkowych Mazowsza</i>	258

ASPEKTY PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU

- Magdalena Jaroniec, Michał Krzyżaniak, Dariusz Świerk, Piotr Urbański,
Miłosz Walerzak
*Problemy rewaloryzacji historycznych założeń ogrodowych, na przykładzie
konceptji zagospodarowania zabytkowego parku w Gorzynie* 273
- Grażyna Łaska, Katarzyna Urban
*Projekt koncepcyjny urzędzenia parku botanicznego
w śródmieściu Białegostoku* 289
- Anna Podolska, Ewa Trawińska
*Mała architektura z regionalnym akcentem we współczesnych rozwiązaniach
zagospodarowania terenu na przykładzie wsi Glinka w woj. śląskim* 304
- Miłosz Zieliński
*Odrębność i tożsamość przestrzeni publicznej jako wartość
dla lokalnej społeczności* 317

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

KRAJOBRAZ KULTUROWY – AKTYWNA OCHRONA

PRZEZ WARTOŚCIOWANIE

CULTURAL LANDSCAPE – ACTIVE PROTECTION BY VALUATION

Paweł Nowak
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny,
Katedra Projektowania Krajobrazu

Ochrona krajobrazu kulturowego miast, których społeczność stanowi społeczeństwo informacyjne powinna być rozpatrywana w sposób odmienny niż miało to miejsce jeszcze kilkanaście lat temu. Priorytetowym zadaniem stało się uświadamianie społeczeństwu wartości tego krajobrazu przez udostępnianie informacji na ten temat przy zastosowaniu nowoczesnych metod komunikacji. Dla opinii publicznej łatwiej zrozumiałe jest przełożenie wartości krajobrazu kulturowego na czynniki wymierne np. finansowe, niż dyskusje teoretyczne. W tym celu zastosowano metodę prof. Bogdanowskiego jako podstawę do opracowania teorii systemu komputerowego łączącego w sobie elementy planowania i administracji krajobrazem z danymi socjologicznymi i finansowymi. Metoda JARK-WAK umożliwia pracę w różnych skalach miasta i skorelowaniu jednostek różnych poziomów planowania w jeden system. Może on stanowić narzędzie programowego zarządzania i ochrony krajobrazów kulturowych.

Słowa kluczowe: ochrona krajobrazu, zarządzanie krajobrazem, metoda JARK-WAK

Protection of the cultural landscapes of cities where the community is information society should be considered in a different way than it was several years ago. The priority task is to raise public awareness of this landscape by providing information using modern communication methods. More effective communication tool than the problem discussions about the value of the cultural landscape is to indicate on the basis of financial data that it actually is. For this purpose, the method of prof. Bogdanowski was chosen as the platform for computer program development. Program made on basis of JARK-WAK analysis could combine elements of the planning and administration of the landscape with sociological and financial data. This method could work in different scales of the city and correlate units of different levels of planning in a single system. It can be a tool for program management and protection of cultural landscapes.

Keywords: landscape protection, landscape management, JARK-WAK method

Wstęp

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat w Polsce możemy zaobserwować bardzo intensywny rozwój społeczno-gospodarczy. Jest on szczególnie widoczny w przestrzeni polskich miast, które przekształcają się w aspektach funkcjonalnych, przestrzennych i krajobrazowych. Zmiany te są wyrazem kreatywności i siły mieszkańców dostosowujących przestrzeń swojego życia i pracy do aktualnych potrzeb i aspiracji. We współczesnym społeczeństwie informacyjnym¹, nieograniczony dostęp do informacji stał się jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Tym samym, priorytetowym zadaniem w aspekcie ochrony krajobrazu kulturowego jest uświadamianie społeczeństwu wartości tego krajobrazu poprzez udostępnianie informacji na ten temat. Należałoby również unikać dyskusji problemowych – udowadniania tez o wyższości krajobrazu kulturowego i wartości krajobrazowych nad innymi wartościami. Efektywniejszym rozwiązaniem wydaje się wykazywanie na bazie danych finansowych, że tak faktycznie jest.

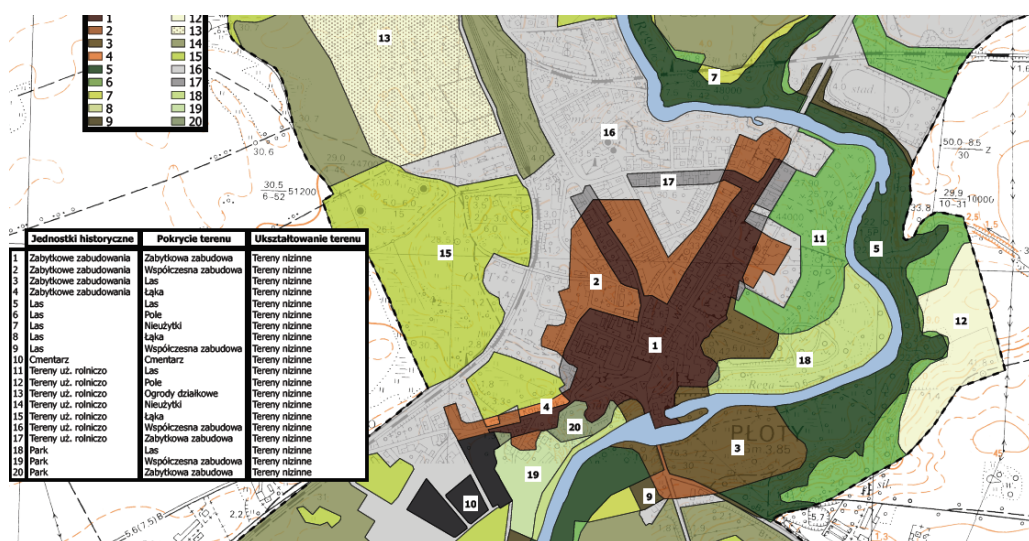
Rozdział zasadniczy

Podstawowym zadaniem jest wykazanie zysków finansowych z inwestycji w zachowanie krajobrazu kulturowego. Można to osiągnąć poprzez pokazanie wzrostu cen nieruchomości (Böhm, 2014), wzrostu atrakcyjności biur i obiektów komercyjnych (Egan, 1996), wzrostu zysków z lokali gastronomicznych, sklepów, czy hoteli w sąsiedztwie takiego krajobrazu. Z drugiej strony konieczne jest również wykazanie zysków w postaci „wzrostu poziomu szczęśliwości” użytkowników takich miejsc (Alexander, 1977), czyli osób pracujących, mieszkających, bądź wypoczywających w krajobrazie kulturowym. Konieczna jest z tego względu delimitacja krajobrazów w przestrzeni miast oraz możliwość załączania do stworzonych jednostek przestrzenno-krajobrazowych różnorodnych danych, zarówno liczbowych, jak i socjologicznych. Opracowanie metody delimitacji krajobrazów w korelacji z funkcjonującymi systemami GIS wydaje się kluczem do holistycznego zarządzania krajobrazem miast.

W krajach Europy zachodniej obserwuje się obecnie odejście od biernych sposobów ochrony krajobrazu na rzecz ochrony aktywnej. Rozumiana jest ona jako odpowiednie dobieranie form użytkowania i zagospodarowania terenu przy jednoczesnej świadomości jego walorów i potrzeb społecznych. Ten model postępowania umożliwia rozwój z jednoczesnym poszanowaniem istniejących zasobów. Efektywne zarządzanie krajobrazem oparte jest więc na informacji i współpracy. Wykazanie zysków finansowych z ochrony krajobrazu kulturowego mogłoby być oparte na delimitacji krajobrazów i przypisaniu jednostkom przestrzennym także wartości kapitałowej.

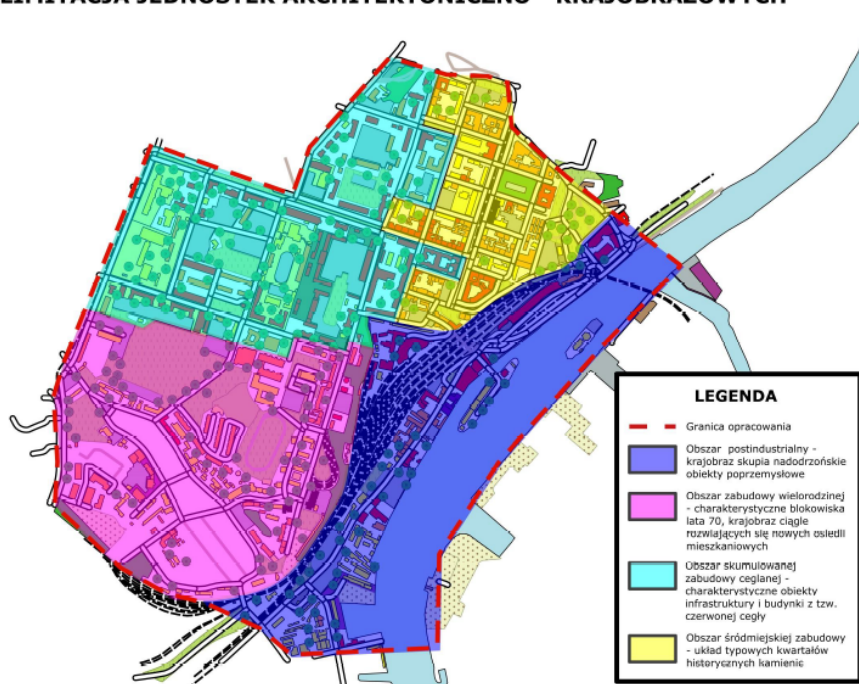
Infomatyczne rozwiązania w zakresie planowania przestrzennego wdraża się obecnie w Wiedniu, gdzie opracowywany jest system planowania przestrzennego bazujący na „Języku Wzorców” Christophera Alexandra. Opiera się on na planowaniu społecznym i odejściu od *systemów kontrolujących i przewidujących na rzecz systemów wspierających naturalny rozwój* (Leitner, 2014). Systemy wykorzystujące nowoczesne technologie jako platformę komunikacji z mieszkańcami i źródło informacji, mogą być użyte również do zarządzania krajobrazem miast. Efektywny system wspierający rozwój i ochronę krajobrazów kulturowych powinien być jednocześnie prostym narzędziem gromadzenia i przetwarzania danych.

¹ *Spoleczeństwo charakteryzujące się przygotowaniem i zdolnością do użytkowania systemów informatycznych, skomputeryzowane i wykorzystujące usługi telekomunikacji do przesyłania i zdalnego przetwarzania informacji* (Nowak, 2005).

Ryc. 18.
JARK miasta Płoty (oprac. studenckie: Dolata Wojciech, Kempisty Emil, Matsuta Nazarii, pod kierunkiem dr inż. Pawła Nowaka)

DELIMITACJA JEDNOSTEK ARCHITEKTONICZNO - KRAJOBRAZOWYCH

Ryc. 19.
Delimitacja JARK dzielnicy Nowe Miasto w Szczecinie (oprac. Ignyś Joanna, Rzeszółtko Paweł, Stankiewicz Marta, Świniarska Aleksandra, pod kierunkiem dr inż. Pawła Nowaka)

Na potrzeby delimitacji jednostek krajobrazowych system musi umożliwiać pracę w różnych skalach i na terenach o różnorodnej charakterystyce. Musi także umożliwiać wprowadzanie i przetwarzanie różnorodnych danych przy jednoczesnym zachowaniu ich czytelności. Do analiz krajobrazu kulturowego obecnie z powodzeniem stosuje się metodę Jednostek i Wnętrz Architektoniczno-Krajobrazowych opracowaną przez prof. Bogdanowskiego. Tą też metodą zdecydowano się zmodyfikować i wykorzystać jako systemowe narzędzie analizy krajobrazu kulturowego miast. Przewiduje się, że komputerowa analiza metodą JARK-WAK może stanowić podstawę do stworzenia systemu administracji krajobrazem łączącego dane przestrzenne, krajobrazowe, ekonomiczne i społeczne.

Ryc. 20. Wyznaczenie zespołów wnętrz architektoniczno-krajobrazowych dzielnicy Dąbie w Szczecinie (oprac. Karolina Szczepańska, Aleksandra Olobry, Joanna Ciszowska pod kierunkiem dr inż. Pawła Nowaka)

Przeprowadzone badania wykazały konieczność modyfikacji metody w kilku aspektach. W skali jednostek architektoniczno-krajobrazowych zrezygnowano z określania zasobu z podziałem na krajobrazy naturalne, kulturowe oraz naturalno-kulturowe ze względu na przeprowadzanie analiz wyłącznie w krajobrazach przekształconych przez człowieka. Wytyczne dla jednostek określające konieczność konserwacji, rekompozycji, rekonstrukcji, bądź integracji potraktowano jako ogólny kierunek preferowanych działań kształtujących krajobraz jednostki. Użycie komputera do analizy danych nie wymaga opracowania osobnej mapy zbiorczej dla jednostek ukształtowania, pokrycia terenu i jednostek historycznych. Możliwe jest też bezpośrednie określenie granic jednostek krajobrazowych. W przypadku dzielnic dużych miast należy zwrócić uwagę na niezgodność podziałów administracyjnych z historycznymi układami zabudowy.

Konieczne jest więc rozróżnienie podziału administracyjnego miasta na dzielnice i podziału krajobrazowego miasta na jednostki architektoniczno-krajobrazowe, które nie muszą być w tych samych granicach. Delimitacja jednostek krajobrazowych i przypisanie im

wytycznych dotyczących kształtowania oraz administracji krajobrazu jest głównym założeniem systemu. Konieczne jest również zwiększenie znaczenia planowania w skali zespołów wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych, ponieważ narzędzie to umożliwia efektywne zarządzanie krajobrazem terenów publicznych w mieście – możliwe jest kompleksowe zarządzanie siecią terenów zieleni, oświetleniem, doбором nawierzchni i małej architektury, łączenie terenów zieleni w szlaki spacerowe oraz nadawanie wytycznych krajobrazowych dla całych zespołów wewnątrz.

Konieczna jest na tym etapie korelacja z wytycznymi nadawanymi Jednostkom Architektoniczno-Krajobrazowym². Zdefiniowane wewnątrz architektoniczno-krajobrazowe mogą stanowić narzędzie planistyczne umożliwiające harmonijne wprowadzanie nowych obiektów w przestrzeń miejską. Podobnie jak w przypadku francuskiego systemu planowania przestrzennego, gdzie funkcjonuje „*volet paysager*” – załącznik do pozwolenia na budowę, gdzie inwestor prezentuje na wizualizacji w jaki sposób planowana inwestycja wpisuje się w otaczający krajobraz. Przechodząc od skali jednostki, przez zespoły wewnątrz, do skali pojedynczego wewnątrz architektoniczno-krajobrazowego, stopniowo doprecyzowując wytyczne kształtowania krajobrazu miejsca, można ustalać warunki krajobrazowe, jakie powinna spełniać nowa inwestycja.

Prezentowaną metodę można zastosować praktycznie w całym obszarze województwa precyzując stosownie do potrzeb skale opracowania i szczegółowość wytycznych. W województwie zachodniopomorskim znaleźć możemy wiele zabytkowych obiektów o znaczącej wartości dla lokalnego krajobrazu kulturowego. Takie obiekty, występujące licznie w województwie zachodniopomorskim to dworki polskie, których według ewidencji konserwatora zabytków jest w województwie aż 640. Analizując dane z archiwum konserwatora zabytków i konfrontując stan przedstawiony w opracowaniach z lat 90-tych XX w. ze stanem obecnym, można zauważyć niepokojącą tendencję, a mianowicie coraz więcej obiektów ulega całkowitemu zniszczeniu na skutek braku funduszy na ich rewitalizację. Jako przykłady wybrano dwa interesujące krajobrazowo założenia ogrodów zabytkowych znajdujące się na terenie powiatu Goleniowskiego – park dworski w Leszcznie (Cieciora 1991) oraz ogród wiejski w Czermnicy (Engel 1996). Wizja lokalna wykazała, że obiekt w Leszcznie uległ całkowitemu zniszczeniu, natomiast układ zieleni jest już nieczytelny. W bezpośrednim sąsiedztwie obiektu wybudowano dwunastohektarową fermę norek, co dyskwalifikuje już niestety to miejsce jako lokalizację atrakcyjną turystycznie. W Czermnicy natomiast można dostrzec zachowany potencjał krajobrazowy założenia ogrodowego, jednak zarówno ogród jak i sam budynek pozostają od lat zaniedbane. Brak funduszy na renowację obiektu jest tutaj powodem postępującej degradacji zarówno architektury jak i ogrodu. Ze względu na potencjał kulturowy i krajobrazowy tych założeń, nie należy ograniczać ich ochrony jedynie do ochrony pasywnej i ograniczeń konserwatorskich. Zakup nieruchomości z ogrodem zabytkowym powinien być postrzegany jako dochodowa inwestycja, nieograniczająca funkcjonalnie adaptacji obiektów i ich późniejszego użytkowania. Należy promować aktywne podejście do ochrony takich obiektów oraz nawet wskazywać możliwości ich użytkowania, tak by stały się ponownie najbardziej wartościowymi obiektami w krajobrazie i kulturze regionu.

W marcu 2011 r. w Toronto (Kanada) odbyła się konferencja dotycząca turystyki ogrodowej. Na obradach, jako główny problem wskazano brak wspólnej oferty turystycznej. Kanada posiada znaczną liczbę atrakcji, jednak nie posiada spójnej oferty i marketingu, co istotnie hamuje rozwój branży. „*Connecting the dots*” (połączenie punktów) jest najważniejszym zadaniem w kwestii rozwoju turystycznego regionu. Oznacza

² Zespoły wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych wchodzi w skład Jednostek Architektoniczno-Krajobrazowych i przez to powinny też precyzować ich wytyczne.

to współdziałanie i myślenie strategiczne, łączące wiele elementów turystycznej oferty regionalnej. W Polsce spotykamy się z podobnym problemem. Do obiektów atrakcyjnych w tej formie turystyki można zaliczyć parki dendrologiczne, ogrody botaniczne, zabytkowe parki i ogrody, miejsca atrakcyjne przyrodniczo i krajobrazowo, a nawet komercyjne duże centra ogrodnicze. Dla wspierania planowego rozwoju branży turystycznej cennym narzędziem wydaje się wypracowanie systemu waloryzacji krajobrazu, który umożliwiłby kompleksowe planowanie rozwoju turystycznego regionu, w oparciu o analizę i waloryzację istniejących zasobów.

Podsumowanie

Aktywna ochrona krajobrazu w czasach społeczeństwa informacyjnego i gospodarki wolnorynkowej, powinna opierać się na systemie informatycznym umożliwiającym administrowanie i udostępnianie danych obywatelom. Przedstawienie ochrony krajobrazu kulturowego jako inwestycja a nie koszt, może stać się katalizatorem dla procesu zachowania i jednoczesnego użytkowania tego krajobrazu. Priorytetowym zadaniem jest obecnie, opracowanie i wdrożenie komputerowego systemu zarządzania krajobrazem miast.

Bibliografia

- Alexander C. 1977. *Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford: Oxford University Press.
- Benfield R. 2013. *Garden Tourism*, CABI.
- Böhm A. 2014. *Atrakcyjność krajobrazu w zlotówkach – przypadek Woli Justowskiej w Krakowie*. Świnoujście: Materiały XVII Forum Architektury Krajobrazu.
- Cieciura M., Leda M. i Gliniak A. 1991. *Park Dworski Leszczno – Ewidencja ogólna dendrologiczno-techniczna*, wykonana na zlecenie Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, Szczecin.
- Egan T. 1996. *Drawing a Hard Line Against Urban Sprawl*. New York Times.
- Engel G. 1996. *Dokumentacja ewidencyjna założenia przestrzennego ogrodu wiejskiego w Czermnicy*, wykonana na zlecenie Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, Szczecin.
- Leitner D.H. 2014. *Pattern Languages and Christopher Alexander*.
- Nowak J.S. 2005. *Spoleczeństwo Informacyjne*. Katowice: Polskie Towarzystwo Informatyczne.
- www.culttour.eu